

A KULTURÁLIS ELSAJÁTTATÁS KÉPESSÉGE, MINT A KULTURA DEMOKRATIZÁLÁSÁNAK A FELTÉTELE HAZAI OLVASÁSI RECEPCIÓVIZSGÁLAT ALAPJÁN

Korunk és különösen a szocialista társadalom alapvető feladata olyan társadalmi és kulturális feltételek teremtése, hogy a társadalom minden tagja - szükségletének, igényének, érdeklődésének és a vele szemben támasztott társadalmi követelményeknek megfelelően - aktív, öntevékeny részese lehessen a társadalom kulturális életének, a kívánt mértékben elsajátíthassa az emberiség legszükségesebb kulturális vívmányait, ezáltal kibontakoztathassa saját képességeit, alkotó aktivitását, társadalom-építő funkcióját.

Ez az, amit a művelődéspolitikai szakkifejezésével élve a kultura demokratizálása folyamatának nevezünk.

Ennek eredménye lesz

- egyéni szempontból a széles kiterjedésű általános műveltség és egy irányba elmélyült, alkotó szakműveltség,
- társadalmi vonatkozásban viszont az egész társadalom növekvő közműveltségi szintje, egy jó értelemben vett szocialista "tömegkultura" megvalósítása.

Most a kultura demokratizálása szükséges feltételeiről, ill. részletesebben ezek egyikéről: a kulturális elsajátítás képességéről, mint a kultura demokratizálása alapvető feltételéről fogunk szólni.

Példát, bizonyító anyagot ugyancsak a kultura egy területéről, a szépirodalmi olvasás területéről veszünk, de maga a problémafelvetés és kibontás koncepciójáról, sőt az olvasási recepció képességéről, mint a kultura demokratizálása feltételéről mondandók - analóg módon - többnyire a közművelődés egészére vonatkoztathatók lesznek.

A kultura demokratizálása feltételeinek mennyiségi és minőségi szemlélete

A kultura demokratizálásának feltételeit külső, mennyiségi és belső minőségi oldalról közelíthetjük meg.

A külső, mennyiségi feltételek:

A külső, mennyiségi feltételek megteremtése lényegileg már kulturális forradalmunk demokratikus szakaszának alapkövetelménye volt. Ez az iskolapolitika demokratizálásán túl (melyről itt részletesen nem szólhatunk, csak a tanulmány végén vonunk le majd erre vonatkozólag következtetéseket) a közművelődés terén olyan feltételek megteremtését jelenti, hogy a kultura javaival való élésre - esetünkben az olvasásra - a társadalom minden tagja a megfelelő objektív feltételekkel (könyvtárral, könyvvásárlási lehetőséggel stb.) rendelkezhessen. Hozzájuthasson kedvezményes körülmények között a könyv-kölcsönzéshez, a folyóirat, ujság-olvasás lehetőségeihez.

Nem célunk a mennyiségi feltételek részletes elemzése (csak a probléma teljes képének, összefüggéseinek a megrajzolása

érdekében kellett róla szólnunk.) Elég talán róla annyit megjegyezni, hogy az országos közkönyvtári hálózat megszervezése, az állományi, elhelyezési, felszerelési és személyi feltételek megteremtése jórészt felszabadulás utáni feladat volt és ezt a feladatot lényegileg meg is oldottuk. A könyvtárhálózatot kiépítettük, a vezető intézményekben megteremtettük a korszerű könyvtári hálózat alapjait, az olvasás, könyvkölcsönzés szokásának kialakítása tömegeket érintő szokássá vált. A könyvhöz való viszonylag könnyű hozzájutás feltételeit tehát megteremtettük társadalmunkban.

Elég azonban néhány összehasonlító adat a szocialista országok viszonylatában ahhoz, hogy bizonyítódjon: a probléma megoldása még nem lezárt, a könyvtárak objektív és a személyi feltételeinek javításában még fontos és el nem hanyagolható tennivalóink vannak.

	<u>Állomány</u> <u>1000 lakosra</u>	<u>Olvasók a</u> <u>lakosság %-ban</u>	<u>1000 lakosra</u> <u>eső forgalom</u>
SZU.	2790	25.4 %	4850 <i>leperesztett !!</i>
Lengyelország	1070	13.4 %	2510
Csehszlovákia	1800	13.1 %	3080
Bulgária	2330	-	2910
Magyarország	967	13.8 %	3259

(Az 1964-es adatszolgáltatás alapján)

A magyar közművelődési könyvtárak - a mennyiségi mutatók szerint a szocialista országoktól az alapvető feltételekben elmaradnak, az igénybevétel tekintetében viszont előljárnak. Megfigyelhető,

hogy különösen 1964 óta erőteljesen csökkent az állománygyarapítás költségkerete, megtorpant a megfelelő, új épületekbe helyezés folyamata, különösen elhanyagolt állapotban vannak az iskolai könyvtárak és ez érezteti hatását az olvasó létszám (1968-tól megfigyelhető) csökkenésében is.

A lehetőség és kihasználtság

A minőségi feltételek felé bizonyos mértékben átvezető lesz kérdésfeltevésünk következő logikai lépése: milyen a megteremtett lehetőségekkel való élés szintje társadalmunkban. Milyenek az olvasás szokásai? A társadalom tagjai milyen arányban olvasnak rendszeresen alkalomszerűen, vagy milyen arányban nem élnek egyáltalán az olvasás lehetőségével? Az olvasás önművelési tevékenység, az egyén nevelése és környezeti körülményei által felébresztett érdeklődése, igény szintje, életcéljai stb. ösztönzésére olvas. Ezért - nem kizárólagosan - de a személyiség minőségi szintjét is jelzik az olvasás szokására vonatkozó mennyiségi adatok.

Az olvasók, nem olvasók %-a egyes kategóriák szerint^{/1/}

Szociológiai műveltségi kategóriák	Rendszeres olvasó %	1-2 havi 1-2 könyv (36 old.)	Időnként olvasó % (kb. évi 1-2 könyv 37 old.)	Egyáltalán nem olvas könyvet
Össz. átlag	24.3 %		36.3 %	39.4 %
Ez átszámítva abszolút szá- mokra, a 7.5 mill. felnőttre	1.8 mill.		2.7 mill.	2.9 mill.
<u>férfi</u>	22.6 %		38.4 %	39.0 %
<u>nő</u>	25.9 %		34.4 %	39.7 %
budapesti	38.7 %		37.1 %	24.2 %
vidéki város	31.4 %		38.8 %	29.8 %
2000-nél kisebb község	12.6 %		35.2 %	52.2 %

^{/1/} Az adatok a Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központja által 1964-1967 között végeztetett felnőtt lakosságra vonatkozó reprezentatív vizsgálat eredményéből valók. Lsd.: Mándi Péter: A könyv és közönsége. Bp. 1968. Közgazd. és Jogi Kiadó 36, 37 old.

Szociológiai műveltségi kategóriák	Rendszeres olvasó %	1-2 havi, 1-2 könyv (36 old.)	Időnként olvas % (kb. évi 1-2 könyv 37 old.)	Egyáltalán nem olvas könyvet
20 évesek	46.0 %	Ált. isk. végz. 80.8 % középisk. " 12.7 %	42.0 %	12.0 %
21 - 30 évesek	33.6 %		41.8 %	24.6 %
40 - 50 "	26.3 %		41.2 %	32.5 %
50 - 60 "	20.4 %		32.0 %	47.6 %
60 fölött	14.1 %		23.4 %	62.5 %
Értelmségi alkalmazott munkás	64.7 % 46.2 %		30.1 % 42.2 %	5.2 % 11.6 %
tsz. paraszt	22.0 %		43.9 %	34.1 %
mg. munkás	9.7 %		32.3 %	58.0 %
hth.	7.4 %		27.2 %	65.4 %
nyugdíjas	14.7 % 20.7 %		32.7 % 23.9 %	52.6 % 55.4 %
8. ált. alatt	11.4 %		32.1 %	60.7 %
8. ált.	32.0 %		45.9 %	22.1 %
Érettségi	60.7 %		34.3 %	5.0 %
főiskola, egyetem	73.3 %		20.0 %	6.7 %

Maga az össz-átlag is erősen figyelmeztető. Kevés a könyvvel rendszeresen élő felnőttek száma hazánkban. Csak a felnőtt lakosság közel egynegyedében vált szokásmélységű, (legalább havi 1 könyv elolvasására sarkalló) szükségletté az olvasás. 36.3 %-uk, azaz 2.7 millió felnőtt ember évente már csak 1-2 könyvet olvas alkalmilag, és viszont csaknem a felnőttek 40 %-a sohasem olvas könyvet.

Közművelődési rendszerünk egésze, de az olvasóvá nevelés szemszögéből is alapos elemzést kíván ez a helyzet. Sok igazság van Veres Péter 1968-ból való megállapításában: "Naivitás volna azt hinni a munkásosztályról is, mint bármely más osztályról is, hogy ha jó szocialista irodalmunk lesz, akkor majd minden munkás olvasó lesz. Nem lesz. Hogy mi ennek az oka az egyes emberek esetében, arra most ne térjünk ki, túl messze vezetne az emberi természet ismeretlenjei közé, de az szemmel látható, hogy kitűnő dolgozó emberek, jó munkások, sőt elsőrendű szakemberek száz-ezrei, milliói nem tudnak a figyelmükkel könyvhöz kapcsolódni, nem képesek a leírt valóságot önmagukban élménnyé, életté fogadni.

Az emberek nagy többségét ma még csak az emberi példa és az élőbeszéd, a legesetlegesebb, legimpresszionisztikusabb közlés fogja meg. Esetleg még a látvány (szinpad, film, játék), de az is csak mint látvány, vagy mint esemény és nem mint gondolati vagy szépségélmény." /2/

/2/ Veres Péter: A szocialista műveltségről. Népszabadság 1968. XI. 7. 7. old.

A közművelődésben erősebben építeni kell - az elsajátítás szempontjából szükséges, egzakt intellektuális képességeket kisebb mértékben igénylő közlésformákra és közművelődési formákra, meg kell találnunk a módokat ezek révén az elsajátítási, intellektuális képességek további edzésére, fejlesztésére, s a magasabb szintű közlésmódok (- így az olvasás, előadásos ismeretközlés, egyéni tanulás, művelődés -) felé való fokozatos továbbvezetésükre. A táblázat mutatja, hogy az olvasás szokása megalapozásában a legjelentősebb tényező az iskola, a leghatározottabban determináló tényező az iskolázottsági, műveltségi szint. Öröndetes, hogy már a 8 általános iskolát végzettek között átlagon felüli szinten (32 %) alakult ki az olvasás szokása, de ugyanakkor szomorú, hogy még ugyanezen rétegben is 22 % egyáltalán nem olvas. Tehát még a mai általános, alapozó iskolai oktatásunk mellett is ujratermelődik egy új, nem olvasó réteg, ami viszont már erőteljesebben az iskolai munka minőségi problémáira figyelmeztet bennünket!

Minőségi feltételek

A kultúra demokratizálásának minőségi feltételei az olvasási folyamat szempontjából két kérdésben foglalhatók össze:

- a könyvolvasás lehetőségét kihasználók milyen célból, milyen elvárásokkal vesznek könyvet a kezükbe s ez hogyan befolyásolja a személyiségformálást, művelés - nevelés folyamatát?
- azok, akik olvasnak, mennyire rendelkeznek az önművelés olvasás képességével, a mű megértő, elemző értéke-

kelő, - egyszóval az elsajátítási, recepciós képességekkel, és készségekkel, tehát mennyire képesek az irodalom kommunikációs mondandóit felfogni, elsajátítani?

Az olvasásnak, mint a kultúra demokratizálása egyik lényeges feltételének, a tényleges személyiségformáló, művelő eredményessége már döntően ezektől a tényezőktől függ.

A művelődési folyamat ugyanis - annak pedagógiai - andragógiai sajátossága szerint - két nagy csoportra osztható:

- vagy céltudatosan, fejlesztő jellegűen, közvetlenül irányított, segített és ellenőrzött, bipoláris nevelési, agógiai folyamat, ahol tehát a művelő-elsajátító folyamatban a művelődő, tanuló egyén részére a nevelő vezetése, segítése, értékelése, kontrollja biztosítva van.

(Ilyenek az iskolai formák, vagy az iskolán kívüli népművelésben a "vezetési jellegű formák": pl. ismeretterjesztő előadások, szakkörök, művészeti csoport munka stb.)

- vagy a közvetetten segített, önművelési folyamat, ahol a nevelői vezetés, segítség csak közelebbi, vagy távolabbi közvetettséggel van jelen, s az egyén a közlésre kerülő művelődési értékek elsajátítását "magára hagyva" végzi. (Ilyenek a szépirodalmi olvasás, hangversenyhallgatás, kiállítás-látogatás, rádió-hallgatás, televíziónézés, tehát a szórakozva-művelődés, és a tényleges önművelés (egyéni nyelvtanulás, kísérletezés, szakkönyv olvasás stb. területei).

A két csoport természetesen egymást nem metafizikusan kizáró, hanem dialektikusan feltételező. Önművelési folyamat nélkül nincs eredményes nevelés, viszont a nevelési eredmények nélkül nincs önművelési képesség.

Részletesebben - témánk miatt - az önművelési folyamatról kell szólnunk. Ennek tényleges művelő, személyiségformáló eredménye, szintje főleg 2 tényezőtől függ. Egyrészt a közvetített mű (műalkotás, tudományos vagy ismeretterjesztő mű) milyenségétől, strukturája egyszerűségétől, vagy bonyolultságától, az alkotó szándékától, hogy pl. csak szórakoztatni akar, vagy gondolkodtatni is, a recepciót segítő eljárásaitól stb. Sajnos eddigi tudományos vizsgálataink a kérdésnek erre a részére még nem fordítottak kellő gondot, a mű elemzését az elsajátítást segítő szándék oldaláról nem végezték el. Ebben a tárgyban végzett vizsgálataink^{/1/} figyelmeztető eredményeket hoztak. Három nagyjából azonos terjedelmű, alapvetően a választás konfliktus-helyzetét kibontó kisregényt (Szilvási Lajos: Ott fenn a hegyen, Sánta Ferenc: Ötödik pecsét, Galambos Lajos: Isten őszi csillaga) vettünk vizsgálati alapul, e regények azonban belső strukturáltságuk, intellektuális recepciós igényük szempontjából egymástól jelentősen különböztek. 174 olvasó adott

/1/ A Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékén 1966-67 évben végzett adatgyűjtés alapján olvasási recepciós vizsgálatot folytattunk. Célja elsősorban az olvasóknak a mű mondanivalója megértésére vonatkozó képessége, annak mérése, hogy mik ennek a készségi, műelemző jártassági feltételei.

Az eredmények közzlése most van folyamatban.

választ a mű lényegi mondanivalója megértésének mérésére feltett, ill. az ezt biztosító szakmai (jellemzési, konfliktushelyzeteket megértő, szerkesztési problémákat megoldó) kérdéseinkre. A sokkal bonyolultabb, nagyobb intellektuális képességeket igénylő és a cselekményesség szempontjából vontatottabb, nehezebb Sánta regény alapvető mondanivalója megértésében és a mű értékelésében - még hiányosságai felismerésében is - a 8 általános iskolát végzettek, ill. magasabb iskolázottságúak jobb eredményeket értek el, mint az egyszerűbb, de elsősorban a cselekményességre, izgalmasságra törekvő, ennek érdekében a mondanivaló tisztaságát, a jellemzés differenciáltságát is feláldozó, Szilvási regény elemzésénél.

(Lsd. a 20. oldalon lévő táblázatot!) Ennek oka elsősorban az volt, hogy Sánta egész művével eleve egy gondokodó, elemző, értékelő magatartásra ösztökelte az olvasót, míg a Szilvási regény szóráskoztató izgalmassága "elaltatta" ezt az elemző, értékelő, kritikai hozzáállást, s még a magasabb iskolázottságú olvasók sem vették észre a mondanivaló, a jellemzés, a művészi kivitelezés következetlenségeiben jelentkező hiányosságokat.

Az irodalmi mű tényleges, művelő, személyiségformáló eredménye másrészt az elsajátító olvasónak a recepciós kultúrájától függ. Ez viszont a személyiség idegrendszere strukturáltságától (- egész olvasási beállítottságától, attitűdjétől -), gondolkodási képességétől, önálló ítéletalkotási gyakorlottságától, a személyiség érzelmi élmény- és tapasztalati gazdagságától és olvasmány-elemző, műelsajátító, "szakmai" (de az általános műveltség részét képező) képzettségétől, jártasságától, készség-szintjétől.

A minőségi kérdésfeltevés első részére, a motivációs indikátorokra, az olvasónak a szépirodalmi könyvvel kapcsolatos elvárásaira, a kezébe kerülő mű recepciójával kapcsolatos viselkedésére és attitűdjére vonatkozó kiemelkedőek Kamarás István vizsgálati eredményei. ^{/1/} Ő a szépirodalmi művel kapcsolatos olvasási elvárást, így a művel kapcsolatos aktív reagálás, viselkedés meghatározó motívumait 9 elemben találta jellemezhetőnek, amelyek 3 alapvető magatartás köré csoportosultak. Az elsőbe került az értelmező, "a l k o t ó - o l v a s ó" típusra jellemző szellemi munkavégzés, az összefüggések felismerése, és a művészi megformálás. A másodikba a műveltség gyarapítása, a példa és az ismeretszerzés került, mint az olyan olvasót jellemző elemek, akinek az irodalmi mű olvasás "h a s z n o s i d ő t ő l t é s t", mulatságot jelent, eszközt a cselekvésre. A harmadik csoportba került az izgalom, a menekülés és az azonosulás, melyek azokat az olvasókat jellemzik, akik elsősorban a "f e s z ű l t s é g o l d á s t" keresik, akik inkább elszenvedik, mint újraalkotják az irodalmi művet. Vizsgálatát arra is kiterjesztette, hogy az egyes fő olvasási-elvárás, attitűdtypusnak milyen az összefüggése a tetszés-értékelésével és a mű megértési képességével. Azoknál, akiknél egy-egy fő motivációs elem uralkodó volt, a következő tetszés-értékelési és mű-megértési eredményt kapta (max. pont = 5):

/1/ Lsd. Kamarás István: "Egy Örkeny novella befogadásának vizsgálata" c. a MTA könyvévi ülés-szakán elhangzott előadását és a Könyvtáros c. folyóiratban közeljövőben megjelenő közleményeit.

<u>uralkodó motivációs típus</u>	<u>tetszés-értékelés</u>	<u>mű megértés</u>
alkotó olvasás	3,33	2,95
hasznos időtöltés	3,28	2,61
feszültségoldás	3,79	2,34

Ebből azt a - még egyelőre feltevés szintű - következtetést vontam le, hogy a kevés kognitív és jóval több érzelmi elemet tartalmazó feszültségoldó olvasás nem akadályozza az értékes és még viszonylag közérthető művek pozitív tetszés-értékelését, a megértését azonban már igen."

A minőségi kérdésfeltevés második részéről, a műelemző, műmegértő képesség szintjéről tanulmányunk következő részében szólunk részletesen. Most csak a problémakör összegezéséként annyit:

a kultúra demokratizálása feltételeinek ez a minőségi szemlélete már jellegzetesen kulturális forradalmunk szocialista szakaszának sajátossága, a mennyiségi feltételeken túllépő minőségi jellegű kérdésfelvetése. A közművelődési munka szocialista tendenciájának egyik jellemzője. Medinszkij professzor, amikor a szocialista népművelői munka szakszerűségéről beszélt - még a szocialista kulturális forradalom hőskorában a Szovjetunióban -, ezeket mondta: "Eddig egész munkájuk (ti. a népművelőké) a következő volt: "mi kiadjuk a könyvet, ők olvassák. Mi szervezünk színházakat, ők megnézik". De hogyan olvasnak, hallgatnak, nézik, mit értenek meg, mennyire teszik magukévá - erről szakemberek hiányában senki sem gondolkodott, pedig valami ilyen a munka lényege"/1/

/1/ E.N. Medinszkij: Enciklopédia vneskolnego obrazovanija. Leningrád, 1923. I. 8.p.

A szépirodalmi olvasási folyamat recepció-s sajátosságai
és jelenlegi szintje társadalmunkban

"Azok a könyvek, melyek a könyvtárak polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellessz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákomok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvasta. "Kosztolányi eme szavait vette elvi alapnak vizsgálataiban Halász László,^{/2/} majd így vitte tovább a belőle adódó konzekvenciákat: "A szépirodalom... szerves része az emberi kommunikációs műveletek rendszerének. Ez a tétel nem az irodalom valamiféle vértelen, intellektualista értelmezéséből fakad. A kommunikáció ugyanis nem pusztán ismeretközlő aktus, hanem egyaránt képek, gondolatok, érzések és magatartásformák közvetítése, ill. befogadása. Egy költőre - íróra ugyan számos olvasó jut, de a kommunikációs művelet egyéni befogadói folyamat keretében történik és az olvasó úgy "dekódolja a kommunikációt, mint az író személyesen neki címzett üzenetét".^{/1/}

Minden közlésnek azonban alapvető kérdése, hogy az átvevő meghallja-e azt, amit a részére üzennek, pontosan azt hallja-e, és úgy értelmezi-e, amit és amilyen információ-tartalommal neki a közlő közvetíteni akart. Ez már jelentősen a befogadó "passzív", vagy aktív szellemi-recepció-s tevékenységétől, ennek milyenségé-

^{/1/} Halász László: Irodalompszichológiai vizsgálatok. Bp. 1971. 187 old.

től függ. A most hazánkban is megindult olvasásszociológiai és pszichológiai kutatások (Sas Judit, Józsa Péter, Kamarás István, Halász László és a saját vizsgálataink) éppen ennek a folyamatnak a fő mozzanatait, meghatározó tényezőit, s a recepciós folyamatnak e részelemektől való függését vizsgálják. Most e folyamatnak csak a legfőbb pszichikus menetét, feltételeit, ill. a recepció különböző lehetőségeit, s ez alapján legfőbb - némileg minőségi rangsort alkotó - fokozatait tudjuk ismertetni.

Az olvasási recepciós folyamat pszichikus feltételei

Franciszek Urbanczyk krakkói főiskolai tanár "A kultúra-terjesztés folyamatának lélektani oldala" c. tanulmányában ^{/2/} elemzi a recepció legáltalánosabb törvényeit. Néhány legfontosabb megállapítását közöljük: "Egy ember csupán azokat a kulturális alkotásokat tudja átvenni, amelyek struktúrája részben, vagy egészben megfelel az ő saját lélektani struktúrájának". "Amennyiben egy adott kulturális alkotás átvétele az egyén lélektani struktúrájának az adott alkotás struktúrájához való "felérésétől" függ, akkor a bonyolult struktúrájú alkotásból csak bizonyos részt vesz át és lehet, hogy ezt is megváltoztatott értelmezéssel".

"Minél egyszerűbb egy alkotás struktúrája, annál gyakrabban felel meg az emberek lélektani struktúrájának és annál gyorsabban vehető át. És mennél bonyolultabb egy struktúra, annál nehezebben megy a struktúrák egymáshoz illesztése és a mű adekvát átvétele,

^{/2/} Franciszek Urbanczyk: A kultúra-terjesztés folyamatának lélektani oldala. (Lengyelül) Mj. Oswiata i kultura 1947 N° 6. 321-336 p.

bár fenn kell tartanunk azt a véleményt, hogy az alkotás átvételének a struktúra bonyolultsága nem egyetlen meghatározó tényezője."

Ezután fogalmazza meg a szépirodalmi recepció egyik legfontosabb sajátosságát "a hasonlóság és különbözőség alapelvével". Eszerint az, hogy nekünk valamelyik kulturális alkotás megfelel-e, azaz, hogy egészében vagy részben azonos-e lélektani struktúráinkkal, függ attól is, hogy az adott műalkotás nem hordozója-e valami számunkra teljesen általánosnak, annyira ismertnek, amely már nem kelti fel az érdeklődésünket, mivel már "beteltünk vele", vagy eddigi élményeinkhez, tapasztalatainkhoz képest nem valami teljesen idegent, újat jelent. Az új kulturális alkotásnak, tehát ha az általunk való átvételre aspirál, valamihez részben hasonlítani kell, amit már ismerünk, másrészt - ha nem is túl nagy mértékben - különböznie is kell attól. Minden műalkotás esetén létezik egy határ, amin innen ismerős, és amin túl pedig lélektani struktúráink számára ismeretlen dolgok következnek. A fokozatosság elve itt úgy érvényesül, hogy előkészítetlenül egyetlen - számunkra teljesen, radikálisan újat jelentő - művet sem tudunk megfelelően elsajátítani, de a csak részben is hasonló, előzetes műélmények - éppen a struktúra és funkció összefüggése mint alapvető jelentőségű fejlődés - és nevelés - lélektani törvény érvényesülése következtében - előkészítik saját pszichikumunkban a "talajt" a hasonló struktúrájú, de már nagyobb nehézséget, sűrűbb "dózsist" jelentő művek befogadására.

Az a határ, hogy mi jelent a számunkra még "idegent", és mi már ismerős, individuális dolog, és még egy adott személy esetében sem mondható a legkevésbé sem megváltoztathatatlanak. Sőt

a gyakorlás a hozzá hasonló alacsonyabb nehézségű, foku művek olvasása, elsajátítása, az eddig idegent is egyre inkább nekünk valóvá teszi, fejlesztve idegrendszerünkben azokat a pszichikus struktúrákat, amelyek a felfogásához, befogadásához szükségesek. Ezért van az, hogy egy-egy könyvre, amelyre még, első olvasáskor "nem voltunk elég érettek", - esetleg évek múlva már megfelelően tudunk reagálni. De reális lehetőség az ellentéte is, amikor az először nagy élményt adó művek újraolvasásakor azt érezzük, hogy "túlnőttünk rajta".

"Ha a hasonlóságok és a különbségek aránya a legkedvezőbb, akkor az ember a műalkotást teljes odaadással veszi át és az intellektuális erők feszültsége a mű elsajátításának a pillanatában a legkellemesebb érzéseket idézi fel. Az ember, mintha a szerzővel együtt újra átelné a mű alkotását és mint a szerző, maga is felszabadítja alkotó erőit."

Az olvasási recepció - a mondanivaló adekvát felfogása szempontjából megkülönböztethető fő szintjei

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a mű kommunikációs tartalmának az átvétele, felfogása, megértése szempontjából különböző recepciós szintekkel találkozhatunk:

Egyik eshetőség az, hogy a recepciós próba után a mű teljes visszautasítást nyer. Van eset, amikor ez abban fejeződik ki, hogy az egyén leteszi a könyvet, nem tudja végigolvasni a művet: - Van, amikor "végigerőszakolja" magát rajta, de mivel túl nehéz, túl idegen volt ez a számára, szem-

bekerül a művel, visszautasítja, nem tetszett neki.

Vizsgálatunk mindkét esetre hozott bőséges példát. 174 interjú alanyunk közül Sánta Ferenc: Ötödik pecsét című kisregényét 19-en adták vissza. A beleolvasás után letették a könyvet, nem tudták végigolvasni. (Közülük 4 fő általános iskolát, 15 fő 4-6 osztályt végzett.) Talán még érdekesebb, hogy egy óvónőképzőt végzett fiatal nőolvasónk Galambos: Isten őszi csillaga c. regényével nem tudott "megbirkózni". Számára - a szerkesztés bonyolultsága miatt - érthetetlené vált a regény, összekuszálódott a történet szála, - abbahagyta az olvasását. Bőségesen voltak olyanok is (10-en), akik Sánta regényét ugyan "nagynehezen" végigolvasták, de végig idegen volt számukra, s elutasították maguktól. "Ez a regény nem kötötte le a figyelmemet, nehéz volt megérteni. Nem szeretem az ilyen "gondolkodásokat", felesleges az embernek ilyen dolgokon töprengnie. Alig tudtam belőle egyszerre 10-15 oldalnál többet elolvasni s csak mert megkértek rá, azért olvastam végig - "írta egy 22 éves, 8 általános iskolát végzett, egyébként naponta "rendszeresen" olvasni szokott nőolvasó.

A másik jelentős recepciós csoportot az az eset alkotja, amikor a strukturák nem megfelelő összeesése miatt, amiatt, mert az olvasó eddigi olvasottsági kultúrája, recepciós-képessége, idegrendszeri strukturáltsága "nem ért fel" a mű bonyolultabb strukturáltságához, - emiatt szimplifikálódott, sematizálódott recepció jött létre. A művész kommunikációs célja, szándéka nem valósulhatott meg, az egész mű mondanivalója vagy teljesen elsikkadt, legfeljebb részlet-mondani-

valók elszigetelten hatottak, vagy a mű mondanivalója szimplifikálódott, tulzottan leegyszerűsödött, primitívvé, vagy sematikussá vált.

E recepció szint bemutatására Kamarás István kutatási eredményeire hivatkozom, aki Örkény István: Meddig él egy fa? c. novellájának értelmezését, recepcióját 122 különböző társadalmi helyzetű, iskolázottságu kísérleti alanynál vizsgálta meg. Hogy az olvasó összehasonlítási alapot kaphasson a torzult felfogás értékléséhez, először egy szakértő megfogalmazásában a novella rövid történetét idézi, majd egy - a recepció következő szintjét jelentő - adekvát, helyes, a művészi mondanivaló lényegét megértő recepciót egy 19 éves, 8 általánost végzett munkás válaszából.

Íme a történet és a helyes recepció egy példája: "A háború idején, sűrű téli ködben egy divatjamult öltözetű magányos asszony, aki tudja, hogy halálos beteg, fát akar venni. Megvesz egy átültethetetlen fiatal hársfát a gyermeket váró kertésznétől, majd rábizza, s gondozását is kifizeti előre." Ez tehát a történet, következzen az értelmezés. "Bánné magában hordja az élet csiráját, hisz terhes. Ezzel szemben a romlás, a rák áll az öregasszony méhében. A színté már haldokló asszony valami maradandót szeretne maga mögött hagyni, s ezért vásárolja meg az átültethetetlen fát, az önmegnyugtatót jelentő tárgyat: egy nála is továbbélő fát". A helyes recepció fontos ismérve az volt, hogy az olvasó megértette a z é l e t é s h a l á l d i a l e k t i k á j á t . A 122 alanyból mindössze 32 volt ilyen (26 %).

A recepció-megértési fokát tekintve- következő, nagyjából közepes szintű típusa az, ahol az olvasók csak a t u l é l é s és a m a g á n y o s s á g motivumát, (- a mondanivaló szempontjából nem lényegtelen, de az egész mondanivaló megértéséhez mégsem elégséges motivumokat) vették észre. Ezek száma 44 volt. (36 %)

Ezek szintje alatt található a jellegzetesen torzult recepciót példázók csoportja. Számuk a legnagyobb: 46 (38 %). Egyesek az egész novellában csak az é r t e l m e t l e n v á s á r l á s t vették észre. "Ez egy olyan személy leírása és párbeszéde, akinek nem számít hogy mit és kitől, csak vásárolhasson". A másik jellegzetes torzulás abban nyilvánul meg, hogy a mellékes a j á n d é k o z á s motivumát teszik meg fő magyarázó elvvé. "Az özvegy uriasszony megajándékozta a szegény családot". "Egy furcsa látogató pénzt ad egy olyan fáért, ami nem is a fakertészé." Van egy olyan olvasó, aki az öregasszonyt ő r ü l t n e k nézi és ennek az ábrázolását tekinti a novella céljának. Ismét mások a h á b o r u torzító hatásának az ábrázolását vélték a novellában felismerni. Volt olyan, aki az őszülő öregasszonyban egyenesen "a pusztulásra ítelt német társadalmat" látta szimbolizálva, melyet "operálni már nem lehet, közeledik a biztos vég felé".

A torzult recepcióra saját vizsgálatunk is bőséges példát szolgáltatott. A Sánta regényt elolvasók közül sokan egyáltalán nem értik meg a regény mondanivalóját. Az író eszmei mondanivalója elfogadása szempontjából alapvető jelentőségű annak a megértése, hogy Gyuricza órás miért "kényszerül" egyedül megütni a börtönben a felakasztott kommunistát, hiszen ő gyakorlati tevékenységével

képviseli azt az etikai magatartást, amiről vitatkoztak, és az elrejtett zsidó gyerekek megmentéséért neki ki kellett szabadulnia a börtönből. Ezt az általános iskolát végzetek 46 %-a, de még az érettségizettek 23 %-a és az egyetemet végzetek 13 %-a is sorozatosan figyelmen kívül hagyja, így alapvetően torzult formában valósult meg bennük az "eszmei tanulság". Ime egy példa: "Ennek az embernek a gondolkodásmódja és szavai nincsenek összhangban. Ennyire komoly kérdésről indit beszélgetést, (ő nem is válaszol rá), ugyanakkor ő az egyedüli, aki pofonvágja a haldoklót". Utólag olvasónk "fel is menti" tette alól az órát, megfogalmazva a torzult eszmeiséget: "Nem lehet minden ember kiváló hős. Az ember ragaszkodik az életéhez. Nem lehet elítélni azt az embert, akinél a haláltól való félelem olyan nagy, hogy képessé válik embertelen cselekedet végrehajtására." (43 sz. alanyunk, főiskolát végzett, 40 éves férfi)

Be kell mutatnunk ezután a recepciónak még egy többször előkerülő típusát, ahol nem az értelmi képességeken, nem a szakmai olvasási készség hiányán (ezek színvonala megfelelő lenne), hanem az olvasó személyiségének merevségén mulik a nem megfelelő, nem adekvát recepció. Ezt torzult recepciónak nevezhetjük.

Minden külső hatás (így az irodalmi műalkotás, mint külső hatás is) a befogadó személyiségén, annak belső feltételein, mint prizmán megtörve érvényesül. E belső feltételeket - többek között - az olvasó életlátása, világnézete, erkölcsi és egyéb beállítottságai, tapasztalatai stb. is alkotják. A mű ilyen irányú kommunikációs tar-

talma tehát szembetalálkozik a személyiség eddig kialakult beállítottságával, tapasztalataival, nézeteivel, meggyőződéseivel, szokásaival. Tényleges hatása, az új tartalom elfogadása tehát attól függ,

- egynemű-e az új az eddig kialakulttal, beilleszthető-e a régien kialakult rendszerbe,
- ha attól eltérő, akkor olyan-e a személyiség, akinél a régien kialakult rendszer még nem merevedett meg, hanem hajlékony, változtatható, az információ-tartalmak felvételére, és azok alapján átstrukturálódásra képes,
- vagy olyan merev, hogy róla, mint egy kemény falról minden új információ, minden újfajta hatás visszaverődik, s a személyiség régi strukturája változatlan marad.

Az első és második esetben jön létre sikeres recepció. Az elsőnél gazdagodik, tökéletesedik, kiegészül a személyiség, de alapvető beállítottságában, strukturájában nem kell változtatni. A másodiknál a művészeti kommunikációs hatás személyiség-formálása egészül. Meggyőzési folyamat játszódik le, amelynél a személyiség valamely ismerettartalma (tudományos erkölcsi, világnézeti) érvényességével szemben kétség támad az egyénben, felébred az igazzal való helyettesítésének szükségszerűség érzése. A régit azonban sajátjának érzi, hangulati elemek kötik hozzá, - ennek alapján épültek ki személyiségének mély beállítottsága, viselkedését, magatartását szabályozó szokásai. Ez adja a személyiség kialakult, belső strukturáját. Az értelmi felismeréssel tehát egy hosszadal-

mas belső átstrukturálódás folyamata indul meg, amelyet maximálisan segít, ha a szépirodalmi műben jelentkező új kommunikációs tartalom olyan művészi képben, érzelmileg is vonzó példában fejeződik ki, amely nemcsak az olvasó értelmére, hanem érzelmi, akarat szférájára is hat, és így segíti az ismereti alapra ráépülő, vagy - talán szemléletesebb kifejezéssel - az ismereti réteget megtámasztó, megerősítő érzelmi-akarat szintben is lejátszódó "belső harcot" és az új megerősödését.

Ilyen személyiségformálással egybekötődő művészi recepciót nem könnyű tudományos eszközökkel nyomon követni. A változás nem megy végbe pillanatok alatt, hanem időben is elhúzódik. Az újat - hosszabb lappangási időben - latolgatja, "izlelgeti" az egyén. Egy 19 éves ifjú naplővallomásaiban (ld. saját adattárunk 3. sz.) tudtuk nyomon követni, hogyan változott meg Montaigne olvasásának és általában a reneszánsz kori művészet tanulmányozásának hatására saját előzetes, vallásos világnézet alapján kialakult, a "testet", "testiséget" megvető életszemlélete, amely a másik nemmel szemben való természetes viselkedését akadályozta meg.

Most tudunk visszatérni az előbb megkezdett, lényegi gondolatsorunkra, és bemutatni a torzult recepciót. Az előbb ismertetett, harmadik variációs esetben jön létre, amikor az olvasott szépirodalmi mű információs tartalma és a személyiség kialakult strukturáltsága egymással ellentétes előjelű, és a személyiség kialakultsága már megmerevedésbe ment át. Ilyenkor vagy egyszerűen mindenestül elutasítja a személyiség a mű gondolati tartalmát, szemben áll vele, vagy meghamisítva annak új

tartalmát, a sajátjához torzítja annak mondanivalóját. A régi kialakultsága olyan erős, hogy nem engedi felismerni az újat, saját szemléletét vetíti ki bele (a legtöbbször teljesen indokolatlanul.)

Jellegzetesen mutatta a személyiség mélyén rejlő világnézeti, életérzési beállítottság helyes recepciót befolyásoló, segítő vagy akadályozó szerepét Galambos Lajos: Isten őszi csillaga c. regényében az anya és fiu konfliktusának megértése és értékelése. A fiu nagy választási problémája ui. az, hogy vállalja-e meghalt apja sors-társainak, a kubikusoknak a nehéz küzdelmét a szövetkezeti gazdálkodásban, s mint agrár-szakember ezek szakmai - politikai vezetését, vele együtt az élet értelmét adó, életcélt betöltő alkotó munkát, - vagy az anyja kérésének megfelelően beáll segítőnek a futurás nagygazdához, aki a lányát is neki adja, így elindulhat az egyéni felkapzkodás útján.

A kérdés, amellyel a fontos probléma adekvát recepcióját mérni kívántuk, a következő volt: Igaza volt-e Bordács anyjának abban, hogy vissza akarta tartani fiát a kubikusoktól? (Miért igen, vagy miért nem?)

A regénybeli anya-fiu kapcsolat problémaként való felvetése az önálló értékelő képességet volt hivatva vizsgálni. Az alapkérdés az volt, hogy képesek-e az alanyok már bizonyos történelmi távlatból helyesen megítélni az anya törekvéseit, vagy nem. Mert ma már a történelmi távlat még tisztábban megmutatja azt, ami már akkor is érezhető volt az egyes konfliktusokból - ti. hogy nem volt igaza. Az

"uri" életbe való egyéni bekapcsolódás útját akarta a fiával járattatni, s annak az egyéni élet szempontjából súlyos belső ellentmondását nem látta. Az anya vak meggyőződésével akarta a fia általa elképzelt "javát". Bele kell venni a válaszba azt is, hogy milyen indítékai vannak az anyának, azt a motívumot, hogy az idős asszonyba bele-
rögződött ez a gondolkodás, mert egész életében hallotta, tanulta, és a régi társadalmi gyakorlat szerint csak ez az út jelenthette a társadalmi felemelkedést egy alacsony sorból származó ember számára. Ez alapvetően meghatározó momentum. Észre kell venni, hogy az anya indítékai emberileg természetesek, csak a megoldási mód helytelen. Ha ilyen összetettségében vizsgáljuk a felmerülő kérdést, és az anya emberileg természetes indítékait figyelembevéve tudjuk elítélni cselekedeteit, észrevéve a kérdés mögött (bár nem direkt módon) meghúzódó társadalmi problémát - akkor tudjuk a választ helyesen megadni, az anya helyes érzésből született cselekedeteit is visszahuzónak, amorálisnak ítélni meg.

Ezek után lássuk a kérdésre adott válaszokat. A vizsgálatba 28 alanyt tudtunk bevonni, akik olvasták a regényt. Ezek 37 %-a nem adott igazat az anyának (bár részleteiben az anya cselekedetének motívumát nem értették meg teljesen). Az ilyen választ adók 70 %-a férfi volt. Lényegileg alapvetően életérzésbeli, életszemléletbeli azonosulás következtében viszont a megkérdezettek 57 %-a igazat adott az anyának. Lényegileg nem tudta helytelennek ítélni az anya törekvését, az egyéni felkapaszkodás és megoldáskeresés útját. Jellemző még, hogy az ilyen választ adók 81.8 %-a nő volt. 6 % nem foglalt állást a kérdésben.

Ebben az esetben a hasonlóságok és különbségek aránya a mű és a személyiség strukturája között olyan kedvező, hogy az olvasó megértő, azonosuló, ujat felvevő, de főleg az életet ujrarendelő, - és ez alapján a művet kritikusan értékelő aktivitása alkotó jelle-
gűen magas lesz, szinte ő is újraalkotja a művet, s vele kiteljesíti
nemzeti önmagát.

Példaként hadd hivatkozzam a Sánta regénynek előbb a ne-
gativ recepció oldaláról bemutatott alapkonfliktusára, amely sze-
rint Gyuricza órás egy látszólag antihumánus, egész addig hirde-
tett meggyőződését felrugó tettel, a halálra gyötört kommunista
megütésével szabadult a börtönből. Az általános iskolát végzetek
54, a középiskolát végzetek 77 és a felsőfoku végzettséggel rendel-
kezők 87 %-a helyes, igaz, adekvát választ adott a problémára. Te-
hát ezt a részproblémát az átlaghoz képest magasabb szinten reci-
piálták, értették meg az olvasók! Idézem egy 30 éves, 8 elemi-
végzett férfi választát (23. sz. alany), amely arra is jó példa lesz,
hogy a helyes recepció a műről szóló, reális objektív értékelést is
felszabadítja: "Az órának igaza volt, mert ő tettel és nem szóval
bizonyította be, hogy igenis a humanista szemlélet híve, amikor
zsidó gyerekeket rejteget minden jutalom és ajándék reménye nél-
kül, saját élete állandó kockáztatásával. A kilenc gyermeknek kel-
lett volna elvesznie az órák halála esetén, így inkább egy halálra
ítéltet és gyötörtet ütött meg, mert annak már az mindegy volt."
"Maga az egész regény elég érdekes, valamennyire le is kötötte a
figyelmemet. Ezt a témát már sokan feldolgozták rendszerint cse-
lekményesen, ami könnyebb és jobban le is köti a figyelmet. Ugy

értékelem, hogy a bevezető fejtegetés itt túl hosszú, tulzottan fárasztó. Talán elfért volna sűrűbben, fele terjedelemben is. Az írónak számolnia kell azzal, hogy kik olvassák a művét. Bizony több ember volt, aki 20-25 oldalon tudta csak magát átverekedni, s aztán letette a könyvet. Sánta a nehezebb utat választotta, amikor pszichológiai alapon próbálta értékelni a fasizmus hatását az egyszerű, hétköznapi emberekre" (23.sz. 94. sz. alany)

A szépirodalmi olvasási recepció szintje ma hazánkban

Abból indultunk ki, hogy a kultúra demokratizálásának azt a minőségi feltételét elemezzük, hogy milyen az emberek recepciós, műmegértő, elsajátító képessége, olvasási kulturája. Mennyire számíthatunk arra, hogy a szépirodalom sajátos kommunikációs tartalmát megértik, felfogják, az alkotásokat adekvátan értékelik?

Mit mutat erről a saját recepció vizsgálatunk? A szakértők által adott választ vettük 100 %-nak, és ez 2 értékelő pontot kapott. Ehhez képest a 174 - különböző iskolázottságu, életkorú, nemű, szociális helyzetű, - vizsgálati alany válaszainak az összefoglaló értékelése alapján a Szilvási regény recepciós szintje 0.83, a Sánta regényé 0.92. Ez azt jelenti, hogy ma összességében még 50 %-os műmegértési, recepciós képességre sem számíthatunk olvasó népességünknel. (A mi vizsgálatunk nemcsak a könyvtári olvasókra terjed ki, hanem általában a könyvvvel "élő" emberekre.) Mai, modern, értékes alkotásaink még elég nagy számban találkoznak visszautasító recepcióval az alacsonyabb szintű izlésszint miatt. "Jókainak és korának írói - írta egy 26 éves érettségizett férfi, aki

falun, tanácsnál dolgozik - koruk társadalmi problémái elől a mult dicsőségébe menekültek. Én a mai magyar irodalom elők a klasszikusokhoz vagyok kénytelen menekülni. Ezt az érzést erősítette meg bennem ez a könyv (a Sánta regénye) is." (47.sz. alanyunk) Itt bizony könnyű megfogni az iskolai "irodalomtanítás" bűnét, mert nemcsak hogy nem alakított ki a személyben 8 éves irodalomoktatás alatt sem megfelelő belső elvárásokat, magatartást az irodalommal szemben, de még az ismereteket is rosszul tanította meg. (Sajnos, az ilyen esetekben a bipoláris nevelési folyamatnak csak a nevelési "eredményét" látjuk, s azt, hogy ennek elérésében mennyi szerepe van a 2 fő pólusnak, a tanárnak, illetve a tanulónak, és mennyi a külső környezeti hatásnak, beleértve a mai irodalmat is, - nem tudjuk érzékelni.)

Ezen a recepció-szinten - mint az előzőekben bemutatottak - 40 %-ot is elérheti a szimplifikáció, sematizáló, primitív recepció egy erősen a műtől független, vagy a mű által kiváltott szubjektív reagálás. A műben ábrázolt társadalmi, etikai, világnézeti, stb. tartalomtól függően változó arányban, de olyan éles kérdésfeltevésben, mint a Galambos regényében volt, még 50 %-on felül is találkozhatunk az írói állásfoglalást elutasító, vagy eltorzító recepcióval. Nem maradnak ugyan az ilyen "hatások" sem nyom nélkül a személyiségben, - valószínűleg szerepük lehet egyeseknél a régi struktúrák, beállítottságok lazításában, de másoknál ellenkezőleg, a kialakultság továbbmegerősítésében is, sajnos, tudományos vizsgálataink azonban erről eddig vajmi keveset hoztak felszínre. Az adekvát, műértő és szakértő szintű recepcióra átlagban maximálisan az

olvasók 1/4 részénél számíthatunk. Ez azonban jelentősen - mint előbb bizonyítottuk - maguktól a művektől (azok strukturális nehézségétől, és a recepciót segítő írói szándéktól) függ, másrészt a recepciót befolyásoló fő tényezőktől: iskolai végzettségtől, életkortól, a könyvolvasás gyakoriságától stb. Ezek részletes elemzése azonban tanulmányunk lehetőségén túlmutat. Azok számára azonban, akiket ez a részletesebb kép is mélyebben érdekel, további töprengési alapnak - befejezésül - közöljük a Szilvási és Sánta regény recepciójáról kapott összesítő statisztikai eredményeinket. 3 szintre osztottuk - a kapott eredmények alapján - a recepciót. 0-0.6-os érték kategória közötti a gyenge recepciós szint, a 0.61-1.26-ig terjedő értékhatár a közepes szintet mutatja, míg az 1.27-től fölfelé eső értékek a jó recepciós szintet adják. A kapott eredmények azt mutatják, hogy az egyes (műveltségi életkori, nemi) kategóriákba tartozó olvasók hány %-a ért el gyenge, közepes, vagy jó recepciós szintet az egyik, illetve a másik regény olvasásakor.

(A táblázat a következő oldalon található.)

A recepció-vizsgálatok művelődéspolitikai jelentősége

Miért jelentősek és művelődéspolitikai szempontból miért nélkülözhetetlenek számunkra a recepcióra vonatkozó tudományos vizsgálatok?

Mert bizonyító erejűen mutatják a társadalom egyes rétegei kulturát (esetünkben szépirodalmat) elsajátító, recepciós képességét, annak jelenlegi állapotát, szintjét. Megmutatják a kultúra demokratizálásának azt a szubjektív, minőségi feltételét, amely a

A recepció szintje különböző kategóriájú olvasóknál

Szilvási: Ott fenn a hegyen

	összes	Iskolai végzettség				életkor				neme		
		4-6	6-8	középsk.	egyetem	15-18	18-25	25-30	30-45	45-60	férfi	nő
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
gyenge recepció (0-0,6)	0,28	0,59	0,34	0,14	0,14	0,00	0,21	0,32	0,37	0,42	0,33	0,25
közepes recepció (0,61-1,26)	0,58	0,41	0,57	0,63	0,71	0,87	0,58	0,58	0,57	0,53	0,46	0,67
jó recepció (1,27-2,00)	0,14	0,00	0,09	0,23	0,15	0,13	0,21	0,10	0,06	0,05	0,21	0,08

Sánta: Ötödik pecsét

gyenge recepció (0-0,6)	0,26	0,64	0,38	0,09	0,11	0,40	0,13	0,22	0,39	0,48	0,23	0,29
közepes recepció (0,61-1,26)	0,50	0,36	0,49	0,54	0,44	0,60	0,54	0,44	0,50	0,41	0,55	0,46
jó recepció (1,27-2,00)	0,24	0,00	0,13	0,37	0,45	0,00	0,33	0,34	0,11	0,11	0,22	0,25

belső feltételek oldaláról determinálja a fontos művelődéspolitikai folyamat jelenlegi szintjét, változtatási ütemét, s várható eredményeit. Fontos és nélkülözhetetlen tehát a számunkra, mert nagyon fontos konzekvenciákat, művelődéspolitikai, pedagógiai és esztétikai következtetéseket lehet a vizsgálatokkal nyert eredményekből levonni.

A recepció kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a recepció képessége legjelentősebben az iskolázottság szintjétől és eredményességétől függ. Az ilyen vizsgálatok - tehát - a végső, az életben megvalósuló, funkcionáló oktatási - képzési - nevelési eredményről adnak számot. Már pedig a nevelés legkorszerűbb szemlélete, a permanens nevelés, művelődés koncepciója megtanított bennünket arra, hogy a szakmai felkészültség és munka színvonalán kívül éppen ebben, az önképzés, önművelés, az értelmes szabadidő kultúra szintjén kell a nevelés tényleges eredményeit lemérni. (Ezt az is mutatja, hogy a közművelődési, népművelési tudományos kutatásokra a neveléstudomány és oktatáspolitikai képviselőinek is szüksége van, és azokra az eddiginél jobban kell támaszkodniuk!)

A kiváló francia művelődésszociológus, Pierre Bourdieu nagyon konzekvensen vont le az ebből adódó következtetéseket: "A műalkotás elsajátításának alapossága és mélysége tehát attól függ, hogy a befogadó mennyire tette magáévá a mű elsajátításához nélkülözhetetlen eszközöket. Nos, ezeknek az eszközöknek teljességre törő elsajátítása csak az iskolai oktatás keretében lehetséges. Így azonban az oktatásnak nem csupán az volna a feladata, hogy ismeretet tanítson, hanem az is, hogy a tanulás kódját megtanítsa..."

"Az az intézmény, amely módszeresen szabotálja ezeknek az eszközöknek, kódoknak az átadását, nem csinál mást, mint az oktatási rendszert az uralkodó osztály monopóliumává teszi. Csakis az uralkodó osztály képes ugyanis arra, hogy a családi nevelés keretében a kultúra elsajátításához szükséges eszközöket utódaira hagyományozza, s így ez az osztály nemcsak a kultúra elsajátításának eszközeit, hanem magát a kulturát is monopolizálja." /1/ Fontos ezt a gondolatot a mi viszonyainkra adaptálni.

Benne vagyunk a kapitalista társadalomtól örökölt művelődési monopólium felszámolásának a folyamatában.

A dolgozók népi állama ennek első, mennyiségi feltételei megteremtéséért a kulturához való hozzájutás iskolai és iskolán kívüli közművelődési intézményi feltételeinek a megvalósításáért - tanulmányunk első részében bizonyítottuk - sokat tett. Az ennek reakciójaként kiváltódó eredmények viszonylag gyorsan jelentkeztek is. Az élet azonban hamar figyelmeztetett bennünket, hogy ez a kultúra demokratizálásának fontos, de nem elégséges feltétele. Alapvető jelentőségű, művelődéspolitikai jelentőségű az iskolában és a közművelődési intézményekben folyó oktató-képző - nevelő munka minősége, ehhez viszont annak " h o g y a n j á t ", módját kell tovább fejlesztenünk. E bonyolult összefüggéssornak most csak a képző-vonatkozását emeljük ki. Eszerint alapvető fontossága, hogy

/1/ Pierre Bourdieu: Kulturális és társadalmi reprodukció (Information les sciences sociales. Paris 1971. ápr.) Recenzió: Válogás (Bp.) 1972. 2.sz. 116-118. old.

a művelődési intézményekben folyó munka döntően arra irányuljon, hogy a tanulót ne csak új ismeretekre, hanem elsősorban az új ismeretek megszerzésének "hogyanjára", kódjára, a különböző közlésformákon sugárzott kultúra elsajátítási, recepciós képességére (sőt azt viszonylag könnyűvé tevő jártasságok és készségek kialakítására) tanítsa.

Enélkül ugyanis a családi-környezeti (pozitív, vagy negatív) hatás alapján az iskola is csak erősítheti a művelődési monopoláris maradványokat. Azok lesznek továbbra is képesek a nyújtott lehetőségekkel való élésre, akiknek a családi-kulturális környezet révén már eddig is kedvezményes, előnyös helyzetük volt. A hátrányos helyzet ugyanis (nem a személyes képességek, hanem az erre irányuló, ezt kifejlesztő képző-nevelő munka, illetve az ezt gyakorló egyéni tevékenység hiányában) a képzettségi területen is legalább olyan szinten mutatkozik, mint az ismeretek szintjén, de az előbbi - a személyiség további útja szempontjából - súlyosabb konzekvenciájú. Az általános iskolát végzetteknel elért 37 %-os, az érettségizetteknel mutatózó 57.5 %-os szépirodalmi recepciós képesség mutatja, hogy itt az elmaradás igen nagyfokú. Jogosak tehát az ebből levonható konzekvenciák:

- Döntő fordulatot kell az iskolában a képző-nevelő tevékenység arányának és hatékonyságának az erősítése felé elérni! Az MSZMP oktatáspolitikai határozatának ezirányú követelését az ilyen kutatási eredmények támasztják alá, s következetes végrehajtását a művelődési monopoláris maradványok végleges felszámolása követeli.

- A közművelődés népművelési ágának, (amely a közvetlen interperszonális kulturaközvetítés és elsajátítás segítségével iskolán kívüli lehetőségét biztosítja) a pótlólagos (elmaradt iskolai eredményeket pótló) funkciója a kultúraelsajátítás, recepció képessége kialakításának a területén, tehát a képző területeken tovább is evidens és sürgős feladat marad. Ennek a konzekvenciáit nagyon fontos mihamarabb végiggondolni a közművelődési munka terén.

Ez utóbbiból következik, hogy a tudományos recepciós vizsgálatok eredményei fontos kiindulási alapot jelentenek a közművelődési, népművelési tevékenység feladatainak és metodikájának kidolgozásában várható ismeretbővítő, képző, nevelő eredmények kiakasztásában és ennek fokozásában. Ennek fényében ismerjük fel pl. az önművelési formáktól egy fokkal "hátrább lévő", recepciós segítséget, elmélyítést adó, - nagyobbraoszt kiscsoportokban folyó - népművelési tevékenység, pl. vizsgált területünkön: az olvasóköri, író-olvasó találkozó, könyvankétok, színház-barát körök, irodalmi műveket megvitató klubfoglalkozások jelentőségét. A recepciós vizsgálatok adnak módot az olvasási recepció szakmai művelő lépéseinek gyakorlásában, az önálló értékelő képesség erősítésében, szakszerűsítésében ránk váró legfontosabb részfeladatok kijelöléséhez is. Megmutatták például, hogy olvasó közösségünk részéről a legnehezebben elsajátítható "szakmai feladat" az irodalmi művek részek közötti összefüggéseiből, a konfliktusokból, jellemek harcából, a kompozíció megoldásokból következő mondanivalóinak, az ilyen esztétikai implikációknak a felismerése

vagy az azonosulás és kritikai elszakadás, eltávolodás kellő arányának a megtalálása. Felismerhető az olvasó nevelő munka belső motivációs alapja, az irodalommal szemben jelentkező olvasói elvárások fejlesztésének fokozatossági lehetősége. A leghatékonyabb formák kidolgozására irányuló kísérletező népművelési munka is a recepciós vizsgálatokra épülhet, sőt ezek a vizsgálatok, mint nélkülözhetetlen elemek épülhetnek az ilyen kísérletekbe.

Művelődéspolitikailag nem elhanyagolható jelentőséget ad a szépirodalmi olvasási recepciós vizsgálatoknak az, hogy némi visszajelzést biztosítanak szocialista írók, alkotóművészek számára a közönség véleményéről, műveik, mondanivalóik megértési szintjéről, a recepció akadályairól, torzulásairól, az elfogadás, vagy visszautasítás mértékéről stb. "Az irodalmi kommunikációs kapcsolatban a közvetlen visszajelentés az üzenet célbaérkezésének hatékonyságáról ki van iktatva - írja Halász László -. A kommunikációs partnerek nem látják és hallják egymást a kommunikáció során" ... "A jó művész pedig munkáját az emberek jövőendő észleléseivel állandóan összehangolja"^{/1/} Ezt az irodalom - de az egész művészet - alaphelyzetéből adódó hiányosságot a recepciós vizsgálatok és a fentebb ismertetett, recepciót segítő tevékenység közben szerzett népművelői tapasztalatok hivatottak csökkenteni.

^{/1/} Halász László: Irodalompszichológiai vizsgálatok. Bp. 1971. 226 old.